

QO‘QON XONLIGINI VA ROSSIYA IMPERIYASI O‘RTASIDAGI DIPLOMATIK SAVDO-IQTISODIY A‘LOQALARI

*Andijon Davlat Pedagogika Instituti
Tarix yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Mahmudov Zoirbek Tohirjon o‘g‘li*

Annatotsiya: Ushbu maqolada Qo‘qon xonligining Rossiya imperiyasi bilan olib borgan diplomatik savdo-iqtisodiy a‘loqalari haqida so‘z boradi. Maqolaning davomida xonlikning ichki va tashqi iqtisodiy va siyosiy diplomatik a‘loqalari, Rossiya imperiyasi bilan olib borgan elchilik a‘loqalari haqida bayon qiladi.

Kalit so‘zlar: Yirik shaharlar, hunarmandchilik, Qo‘qon qog‘ozlari, Aleksandr I, Nikolay I, N.I.Patanin elchiligi, Amir Umarxon.

Qo‘qon xonligi qulay geografik sharoitda, karvon yo‘llari ustida va dehqonchilik qadimdan rivojlangan hududda joylashganligi sababli taraqqiy etgan edi. Qo‘qon shahri XVIII-XIX asr birinchi yarmida nafaqat xonlikning ayni paytda O‘rta Osiyoning yirik shaharlaridan biri edi. Qo‘qon shahri xonlikning siyosiy, iqtisodiy va madaniy markaziga aylangan. Xonlikda Qo‘qon, Toshkent, Andijon, Namangan kabi yirik shaharlari mavjud bo‘lib, ularda xo‘jalik tarmoqlaridan hunarmandchilikning quyidagi turlari bo‘lgan. Misgar, zargar, o‘ymakor, qurolsoz, kulol, qog‘ozgar, to‘qimachi, do‘ppi tikuvchi, kashtakash, ko‘priksoz, temirchi, nonvoy, aravasozi, baxmalbof, bo‘yoqchi, gilamchi va hokozolar. Qo‘qon xonligida keng tarmoqli hunarmandchilik sohasining rivojlanganligi uning qo‘shni davlatlar bilan savdo a‘loqalari o‘rnatishga imkon yaratgan.

Qo‘qon xonligi ichki va tashqi iqtisodiyotni rivojlantirish, xonlikni har taraflama davomiyligini mustahkamlash borasida qo‘shni davlatlar bilan iqtisodiy hamda siyosiy diplomatik a‘loqalarni olib borgan. Xonliklar qo‘shni davlatlar bilansavdo-sotiq a‘loqalarida avvalo ichki savdo yo‘llari orqali tashqi yo‘llarga chiqariladi. Xonliklarda ko‘pgina yirik shaharlar, xususan, Qo‘qon xonligida-Qo‘qon, Andijon, Namangan, Marg‘ilon, Toshkent shaharlari o‘sha davrning asosiy savdo markazlari bo‘lib, ular bilan bog‘langan savdo yo‘llari har bir mamlakat hayotida muhim ro‘l o‘ynagan. Ushbu shaharlarda hunarmandchilikning yaxshi yo‘lga qo‘yilganligi oqibatida ishlab chiqarilgan tovarlar O‘rta Osiyoning ichki va tashqi bozorida ko‘p miqdorda sotilgan. To‘qimachilik, kulolchilik, qurol-yaroq va turli-tuman ro‘zg‘or buyumlarini yasash bilan mashhur bo‘lgan ushbu shaharlar o‘zaro savdo-sotiq orqali chambarchas bog‘langan edilar. Xiva va Buxoro, Buxoro va Samarqand, Buxoro va Toshkent, Buxoro va Marg‘ilon, Toshkent va Qo‘qon, Samarqand va Qarshi o‘rtasidagi savdo aloqalari XIX asrning o‘rtalarida juda yuqori darajada bo‘lib, mazkur shaharlar o‘rtasidagi madaniy jarayonlarga ham ta‘sir etgan. Qo‘qon, Marg‘ilon va Namangan shaharlarida ip va ipak matolar (atlas, shoyi,

beqasam, adras, chit, bo'z va h.) to'qilgan. SHuningdek, boshqa hunarmandchilik tarmoqlarida xo'jalik asboblari, dehqonchilik uchun kerakli uskunalar, qurol-yaroqlar, zargarlik buyumlari, qog'oz va boshqa buyumlar ishlab chiqarilgan. Buxoro, Samarqand, Xo'jand va Toshkent yirik hunarmandchilik markazlari sifatida shuhrat qozongan. Bu shaharlarda minglab kishilar hunarmandchilik bilan shug'ullanardi. Yirik shaharlardagi ko'pgina mahallalar hunarmandchilik tarmoqlari bilan nomlanardi. Toshkentdagi "O'qchi", "Kamolon" mahallalarida o'q va kamonlar ishlab chiqaradigan hunarmandlar yashagan. Samarqand shahrida "Zargaron", "Chelangaron", "Kamongaron", "Misgaron", "Sandiqsozlar", "To'qimado'zlik", "Bo'yoqchilar" kabi hunar maskanlari, mahallalari bo'lgan va hokazo.

Qo'qon xonligi bilan Rossiya o'rtasidagi munosabatlar boshqa xonliklarga nisbatan kechroq boshlangan. Qo'qon xonligining Rossiyadan ancha olisda joylashganligi aloqalar o'rnatilishiga imkon bermagan. Vaholanki, Qo'qon xonligi O'rta Osiyo xonliklari, qo'shni Xitoy, Hindiston, Qirg'iz dashtlari bilan jadal diplomatic va savdo –iqtisodiy munosabatlar o'rnatgan. XIX asr boshlaridan Rossiya Qo'qon xonligiga kata qiziqish bilan qaray boshlagan.

XVIII-XIX asrlarda Samarqandda qog'oz ishlab chiqarish tanazzulga ketayotgan davrda Qo'qonda qog'oz ishlab chiqarish yo'lga qo'yila boshlangan. Buning natijasida Qo'qon Orol dengizidan Xitoygacha qog'oz ta'minoti bilan shug'illanuvchi manapoliyaga aylanib qolgan. Qo'qon qog'ozi Qashg'ar, hattoki shimoliy Afg'onistonga ham olib borilgan. Qo'qon O'rta osiyo xonliklari, Xitoy, Hindiston, Eron, Rossiya va boshqa mamlakatlar bilan karvon yo'llari orqali bog'langan bo'lib, xonlik ular bilan qizg'in munosabatlarga kirishgan.

Rossiya bilan Qo'qon xonligi o'rtasidagi savdo va diplomatik munosabatlar XIX- asrning ikkinchi o'n yilliklaridan boshlab jadal rivojlana boshlangan. Rossiyaning Qo'qon bilan aloqalari Sibir orqali amalga oshirilgan. 1806-yil 13-yanvarda Sibir inspeksiyasining Rossiya kommertsiya (savdo-sotiq) vaziri N.P.Rumyantsevga bergan ma'lumotida Qo'qonga savdo karvoni jo'natilganligini habar qilgan. Biroq, savdogar Qo'qonga yetib kelmasdan, Turkistondan orqaga qaytib ketgan. Navbatdagi Rossiyadan Qo'qonga jo'natilgan kalugalik savdogarlar Ivan va Akim Sveshnikovlar karvoni 1811-yilda Qo'qon xonligiga muvaffaqiyatli yetib kelishgan. Qo'qon xonligi bilan savdo-sotiqni birinchi marta yo'lga qo'yishga Musharraf bo'lgan Ivan va Akim Sveshnikovlar rus hukumati tomonidan munosib taqdirlangan edilar. Rossiyadan savdo karvoni kelganligidan Qo'qon xoni Umarxon rus hukumatiga Sibir orqali erkin savdo munosabatlarini yo'lga qo'yishni taklif qilgan. Bu taklif Peterburg hukmron doiralari manfaatlariga mos kelganligidan foydalangan Aleksandr I uni qo'llab-quvvatlagan. 1828-yilda Omsk shahriga Qo'qonlik elchilar, Sadr Gamal'dar, Tursunxo'ja Nayzaxo'ja va Xo'ja Mir Qurbon Mamat Qosimovlar Rossiya podshosi Nikolay I ga ikki mamalakat o'rtasida do'stona aloqalar o'rnatish taklifini bildirgan Qo'qon xoni yorlig'ini topshirish uchun kelgan. Osiyo departamentida elchilar juda yaxshi kutib olingan hamda ularga Qo'qon

xonligidan kelgan elchilar va savdogarlarni imperiya o'z himoyasiga olishi bildirilgan, shuningdek Rossiya-Qo'qon munosabatlarini mustahkamlash va rivojlantirish taklif qilingan. Ikki davlat o'rtasidagi kelishuviga asosan 1829-yil 12-avgustda Omskdan qo'qonlik elchilar bilan hamrohlikda N.I.Potanin Qo'qonga elchi qilib jo'natiladi. U Qo'qon shahrida besh oy bo'ladi va 1830-yilda yurtiga qaytish uchun yo'lga chiqadi. N.I.Patanin sayohati davrida o'zi shohid bo'lgan voqea-hodisalarni yozib qoldirgan. Uning asarida Qo'qon xonligi viloyatlaridagi siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy ahvol, mahalliy, harbiy qo'shin tuzulishi, diniy urf-odatlar, o'simliklar dunyosi to'g'risidagi turli xil ma'lumotlar qamrab olinga

Xulosa

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlarga asoslanib Qo'qon va Rossiya ikki davlat o'rtasida do'stona savdo-iqtisodiy aloqalar o'rnatilishidan manfaatdor bo'lgan. Manfaaddorlik hissi ular o'rtasida elchilik va savdo-sotiqning rivojlanishiga xizmat qilgan, deyish mumkin. Ammo, XIX asr boshlarida Rossiya bilan Qo'qon xonligi o'rtasida boshlangan do'stlik muhitidagi aloqalar asr o'rtalariga kelib dushmanlik kayfiyati bilan almashinadi. Rossiyaning O'rta Osiyo hududlarini egallab, so'ngra afsonaviy Hindistonga chiqish orzusi uni janub tomonga bosqinchilik yurushlarini boshlashga sabab bo'ldi. Rossiyaning O'rta Osiyo hududlariga dastlabki yurushi aynan Qo'qon xonligiga qaratilgan bo'lin, bu harakat xonlikning tugatilishi bilan yakun topgan edi.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. R.R.Alimova. O'rta Osiyo xonliklarining qo'shni davlatlar bilan diplomatik va savdo-iqtisodiy munosabatlari. T.2017y.
2. Nosirjon Topildiyev "Qo'qon xonligining Rossiya bilan Diplomatik aloqalari tarixidan" Fan nashriyoti 2007y.
3. Haydarbek Bobobekov "Qo'qon tarixi" Toshkent Fan nashriyoti 1996y.
4. Ikromjon Kuzikov "Qo'qon xonligi tarixi" Namangan nashriyoti 2014y.